Stručni rad
DOI: https://doi.org/10.17234/Croatica.68.12
UDK: 821.163.42-3.091Novak, S.
82-3.091
Primljen: 20. VI. 2024.
Prihvaćen: 26. VIII. 2024.

# OTOK KAO TOPOS – I MALO VIŠE OD TOGA

## Nekoliko „otočnih" ulomaka o S. Novaku, D. Milošu, S. Karuzi i L. Krasznahorkaiu povodom 100. obljetnice rođenja Slobodana Novaka

Zoltán Medve
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Filozofski fakultet
zmedve@ffos.hr

## ABSTRACT

THE ISLAND AS TOPOS – AND A BIT MORE:
A few "island" fragments in S. Novak, D. Miloš, S. Karuza and L. Krasznahorkai on the occasion of the 100th anniversary of the birth of Slobodan Novak

General, conventional, non-deictic meanings of the word "island" are concentratedly expressed in the island as a symbol. In a long tradition, the fundamental feature of the island (as a symbol) is, as is the case in majority of symbols, its ambivalence. In art and world literature, the island also became a topos after antiquity, and it has been present in fine art and music. In the Hungarian literature, mostly due to the geographical position of the country, works that depict the sea are very rare, much more so those with the theme of the island. Croatian authors hold a special place in the "sea-island taxonomy": with respect to the sea, they almost always discuss various aspects of the island and/or life on islands, that is, the individual's relations to the island. In this paper, the author attempts to investigate in the works of four authors – S. Novak, D. Miloš, S. Karuza and L. Krasznahorkai – the reason behind Croatian authors depiction of the island, what role the use and non-use of island dialects plays, and why and in what way Krasznahorkai's short novel is compatible with the works of the three Croatian authors.

Keywords: perception of the island; Slobodan Novak; Damir Miloš; Senko Karuza; László Krasznahorkai; language

Na početku gotovo svih knjiga u kojima se pojavljuje more, tj. otok kao prebivalište – ponekad samo kao boravište (npr. Atlantida) – autori mu se približavaju izdaleka. U opisima približavanja u znanstvenim ili esejističkim monografijama gotovo se uvijek poziva na osjećaje i osjetila, prije svega na vid, ali i na sluh i mirise. Mediteran je „prije svega more okruženo planinama" (Braudel 1972: 25); „nizozemski mornar, hladan i snažan promatrač koji je čitav svoj život proveo na moru, iskreno nam je rekao da je prvi njegov osjećaj kad je prvi puta vidio more bio strah" (Michelet 1861: 11); „najprije odabiremo polazište: prizor, ili događaj, ili priču" (Matvejević 2007: 15); „Ikar je, prije pada, možda još vidio panoramu otoka okruženih valovima" (Mollat du Jourdin 2013: 19).

U Ivetićevoj se knjizi *Povijest Jadrana* na početku nalaze pregledne karte Jadrana i okolice iz različitih povijesnih razdoblja. Nije drukčije ni u književnosti: „gledam silno sretno nebo i more" (M. de Unamuno); „zašto volimo Alžir, dobro se vidi: zbog posvuda prisutnoga mora, zbog sunca, zbog njegovog tajanstvenog mirisa" (A. Camus); „pogled na more: more i nebo su neodvojivi" (P. Valery); „stajati na obali mora dok se ne počinje osjećati da se more povlači" (K. Mansfield) itd.[1]

Općenita, klasična, nedeiktična značenja riječi „otok" koncentrirano dolaze do izražaja u poimanju otoka kao simbola. Prema dugoj tradiciji osnovna je karakteristika (simbola) otoka, kao gotovo svih simbola, njegova ambivalentnost: s jedne je strane mjesto željene izolacije, sigurnosti i samoće, a s druge je strane utočište „u moru kaosa". Kao entitet suprotnih osobina smatra se da je otok s jedne strane prostor aktivnosti, metafizičke snage, zemaljski raj, pozitivni centar, a s druge je strane negativno središte pasivnosti, mrtvih (v. suprotno poimanje Otoka Blaženih u hinduističkoj i grčkoj mitologiji). C. G. Jung gleda na otoke kao na kompletni teritorij koji u dubini ima ista obilježja. Smatra da je otok kao simbol sinteza svijesti i volje, odnosno htijenja.

U mađarskoj književnosti, većinom zbog geografskog položaja države, vrlo se rijetko mogu naći djela s tematikom mora, još manje s tematikom

[1] Do beskonačnosti bi se moglo navoditi naslove i autore o moru i otocima: A. Baricco, Ch. Baudelaire, M. Bulgakov, G. Byron, A. Camus, J. Conrad, A. Christie, A. P. Čehov, D. Defoe, G. Durrell, U. Eco, A. Gide, W. Golding, A. Huxley, H. Ibsen, H. Melville, R. Merle, E. A. Poe, A. Solženjicin, R. L. Stevenson, D. Thomas, Vercors (Jean Marcel Bruller), J. Verne, W. B. Yeats, V. Woolf itd., a iz lake, popularne suvremene književnosti samo nekoliko imena: A. McKinty, V. Hislop, S. H. Björnsdóttir itd.

otoka. Otok se pojavljuje u pjesništvu starog J. Aranya, u romantično-avanturističkim romanima M. Jókaia, u S. Máraiu kao mjesto na kojem pojedinac može u samoći razmišljati o svojem dotadašnjem i nadolazećem životu,[2] u novelama V. Cholnokya u tzv. Trivulzio-ciklusu o jadranskom mornaru te, kao izuzetak, u knjizi L. Krasznahorkaia *Mindig Homérosznak* (*Uvijek za Homerom*) u kojoj se na poseban način tematizira topos otoka odmičući se od tradicionalnih shema.[3] Hrvatski autori imaju posebno mjesto u „morskoj taksonomiji": u vezi s morem gotovo uvijek tematiziraju razne aspekte života u njemu i uz njega: prije svega stanovnike otoka, a puno rjeđe obale,[4] većinom i/ili život na otocima, odnosno vezu između individue i otoka (R. Marinković, P. Šegedin, S. Novak, P. Pavličić, D. Miloš, S. Karuza, Z. Ferić, M. Gregur, V. Gerovec, L. Paljetak itd.),[5] te – ne jednom – sve prethodne teme isprepleteno.

U kozmologiji otoka pojmovi su većinom mutni, nesigurni, ali i antropomorfni: intiman odnos između čovjeka i prirode. Baš zbog navedenih karakteristika pojmovi nose katkad kompatibilna i dopunska, katkad suprotna, katkad slična ili različita značenja i simbole. Kroz gore navedena obilježja, kroz način života, tradiciju i jezik otok kao tema često prerasta u estetiku: u književnost, likovnu umjetnost,[6] čak i u glazbu[7] – otok je izuzetno

---

[2] Máraiev roman *A sziget* može se čitati u hrvatskom prijevodu Xenie Detoni pod naslovom *Otok.*

[3] Prevela Viktorija Šantić.

[4] Prema Ivetiću (2022: 5) segment povijesti obala Jadrana ne pripada segmentu povijesti mora Jadrana.

[5] Spomenimo još nekoliko žanrovsko-sadržajno miješanih publikacija, odnosno autora koji jesu povezani s morem, ali ne sasvim eksplicitno: književno-znanstveni članci Mirka Tomasovića, tekstovi uvijek između beletristike i eseja vojvođansko-mađarskog književnika Ottóa Tolnaia kod kojeg je Jadran centralni motiv, brojevi mađarskog časopisa *Műhely* („Radionica") iz 2002. g., razni brojevi također mađarskog časopisa u Vojvodini *Symposion*, *Új Symposion*, kasnije u Mađarskoj *Ex-Symposion,* odnosno poznata čežnja sjevernih tzv. „hladnih društava/kultura" za južnim, tzv. „toplim društvima/kulturama" pa tako i za morem – v. Goethe (*Putovanje po Italiji*), Th. Mann (eseji, *Smrt u Veneciji*, u neku ruku i *Buddenbrookovi*, *Tonio Kröger* i *Ispovesti varalice Feliksa Krula*), u neku ruku uključujući čak i H. Brocha (*Vergilijeva smrt*) i Ch. Ransmayra (*Posljednji svijet*) – i na kraju: tangentno jedna od najboljih mađarskih proza, roman Milána Füsta *Feleségem története. Störr kapitány feljegyzései* (*Povijest moje žene. Zapisci kapetana Störra*, preveo Kalman Mesarić ili, u novijemu prijevodu iz 2024, *Priča o mojoj ženi*, prevela Xenia Detoni).

[6] Npr. A. Watteau, C. D. Friedrich, P. Gaugin, H. Rousseau, T. Csontváry-Kosztka itd.

[7] Npr. F. Mendelssohn, C. Debussy, H. Berlioz, S. Rahmanjinov, Ph. Glass, H. Hancock, S. Vaughan te autentične glazbe raznih otoka i o otocima: Cesária Évora, Buena Vista Social Club itd.

bogat topos – i više od toga. Od naših četiriju autora kod nekih je u prvom planu bitak, poimanje egzistencije te egzistiranje pod raznim, ali u osnovi sličnim okolnostima; tim se problemima pridružuju etička i njima odgovarajuća estetička pitanja (npr. u P. Šegedina, u S. Novaka). Ima i autora koji se preko estetike vraćaju kozmologiji, ili barem nastoje pronaći ono što je od nje ostalo (D. Miloš, S. Karuza i djelomice L. Krasznahorkai). Otok nije samo topos, nego zbog svoga „ponašanja" i „poruka" koje šalje svojim promatračima, ali prije svega svojim stanovnicima, posjeduje i svojevrstan kronotop koji je drukčiji od onoga na kopnu. Njegova su najčešća i moguće kontroverzna obilježja kao (krono)topa: radost, sreća, mir, opuštenost, ljubav, ljepota, avantura, u/o/samljenost, opasnost, smrt, kazna, zatvorenost, eskapizam itd. Poimanja tih obilježja, njihova pripadnost negativnoj ili pozitivnoj domeni svijeta ovise o individuama, njihov doživljaj varira od pojedinca do pojedinca. Odnos izvanotočnih i otočnih osoba prema tim obilježjima obično se ne preklapa, budući da otočani i osobe s kopna (kopneni ljudi)[8] imaju drugi kut gledanja: otoke i život na otocima doživljavaju iz druge perspektive. Kakvoća uključenosti ili neuključenosti, prisutnosti ili odsutnosti, sklonost, osjećaji individue čine ta obilježja negativnim, pozitivnim ili, što je vrlo rijetko, neutralnim – kao većinom u Krasznahorkaievu kratkom romanu *Uvijek za Homerom*, a u manjoj mjeri i kod S. Novaka. Oni otok djelomično upotrebljavaju na način na koji je oblikovana njegova službena definicija:

> [Otok je] dio kopna okružen sa svih strana vodom, odnosno morem. Otoci se javljaju: u skupinama [...], u nizovima [...], i usamljeni pojedinačni, daleko od kopna kao pučinski ili oceanski otoci [...]. Kontinentski su otoci u geološkoj vezi sa susjednim kopnom (jadranski otoci). [...] Otoci imaju globalno strateško značenje [...] ili imaju veliko regionalno [...], odnosno lokalno [...] strateško značenje. (HE 2013–2024)

U znanstvenoj monografiji o Jadranu Ivetić s jedne strane konkretnije (npr. razdvaja Jadran od obale Jadrana), a s druge strane obuhvatnije i antropomorfiziranije piše:

> Jadran kao i Sredozemlje u sebi sadrži više značenja. Zasigurno je povijesna regija, ali je i prostor za promišljanje o značenju različitih civilizacija i kultura njegovih

[8] Već sintetički naziv za ljude s otoka (otočani) i analitički naziv za ljude s kopna upućuju na to da ne samo po nazivima, nego i u tomu što se skriva iza naziva, njihov pogled na svijet nije, ne može biti isti.

> obala. [...] Jadran, unatoč granicama i sukobima, more [je] zbližavanja. Horizont stanovnika obala ostaje ograničen, autoreferentan, ali, i univerzalan. Svatko ima svoj komadić mora [...], što je na kraju krajeva i njegova bit.[9] (2022: XIX–XX)

Sasvim drukčije glasi književni tekst koji još uvijek nastoji biti – barem što se empirijskog približavanja otoku tiče – objektivan. U književnim tekstovima nitko od naših četiriju autora s razlogom ne određuje pojam otoka – osim S. Novaka. Ali ni on to ne čini u beletrističkom tekstu, već u važnom, ali malo skrivenom eseju *Introspektivno zrcalo*. Prema njemu činjenica:

> da je otok individualitet, da je svojevrsna povlaštena karantena, da on uistinu uvijek ostaje, jer za onoga tko ga napušta ili mimoilazi, svaka je druga stvarnost različita, izvanotočna. [...] Otok je oštro omeđen, bez pretapanja, nema okolicu, ni zajedničke obzore, nema postupnoga prelaska. K njemu se ne ide putom [...] iz njega se ne izlazi kao iz sela. K njemu se odjednom pristaje i s njega se otpada kao što se silazi s broda: preko privremena, uska, lelujava mosta, koji jest i nije. (Novak 2010: 29)

S takvim bi se općenitim poimanjem otoka, dodajući svoja osobna mišljenja, vjerojatno slagali preostali naši autori: Miloš, Karuza, čak i Krasznahorkai. No problematična pitanja leže u subjektivizaciji, individualnosti, u odnosu autora prema njegovu objektu/predmetu, tj. radi li se o pripadnosti, neutralnosti ili distanciranosti, u tome kakvu sliku imaju o svom predmetu pisanja i, usko povezano s tim, kakvim se jezikom, jezičnim registrima, kodovima i stilskim formacijama služe pri pričanju priče, što izlazi na vidjelo preko govora likova u danome tekstu. Sadržajno dopunjujući Ivetićevo mišljenje (2022: XIX) na dva mjesta može se reći da „proučavati [opisati] Jadran [i njegove otoke] znači prihvatiti njegov [i njihov] tempo i njegovu [i njihovu] raznolikost".

Što se tiče tempa života na otocima, prema Mollatu du Jourdinu njegovo je prirodno i jedno od osnovnih obilježja čekanje. Pojam čekanja sadrži općenitu nadu individue,[10] čekanje pri ribolovu, čekanje sljedećeg godišnjeg

---

[9] To još više vrijedi za otočane koji imaju ne samo dio kopna, već – proporcionalno gledano – čitav svoj „kontinent".

[10] Npr. čežnja za zemaljskim rajem. Na srednjovjekovnim kartama otok zemaljskog raja nalazi se daleko od svega, okružen svim mogućim zaprekama koje neovlaštenim osobama sprečavaju pristup njemu. Religija i inače ima vrlo važnu ulogu u životu otočana i mornara: beskrajna pučina pruža jak poticaj za razmišljanje: „Water, water, every where, / Nor any drop to drink" – „Oko vode, ali ne pije / Ni kapi, ni gutljaja" (Samuel Taylor Coleridge, *Pjesma o starom mornaru,* preveo Luko Paljetak).

doba, doživljaj prolaznosti, čak i čekanje smrti na sasvim prirodan način. Otok nije izvan vremena i prostora, vrijeme teče kao posvuda, u prostoru i vremenu se nalazimo, tamo se krećemo, živimo. Međutim otok nije sasvim običan entitet, njegova je suština najbliže paralelnim svjetovima, točnije mogućim svjetovima, u smislu da izjave i događaji u potpunosti vrijede samo u danom mjestu i kontekstu i tamo su koherentne i konzekventne. Zapravo, otok je sam po sebi ogroman *hapax legomenon* – što ne mogu ili izuzetno teško mogu prihvatiti određeni likovi u Novakovim knjigama, ali prihvaćaju u Karuzinim otočnim novelama, možda zato jer autor svojim likovima uz zatvorenost na otoku uvijek ostavlja i neku drugu mogućnost, neki drugi put bivanja[11] – ako ne drukčije, onda neizravno, imaginarno, jezično.[12]

U biti sva su četiri autora urbani pisci, svaki na svoj način: Novaka se može smjestiti u nepotpun red pisaca Kamov – Marinković – Šegedin – Desnica – Šoljan, dok Miloš i Karuza zajedno s Krasznahorkaiem pripadaju drugom naraštaju i prate svoje posebne, ali slične puteve:[13] od estetike do različitih varijanta drevnih kozmologija, barem do kojih još mogu dospjeti. Miloš se razumije u more i otoke kao prirodne pojave, i to znanje obrađuje na različite načine u svojih knjigama. Kod Novaka otok ima najsnažnija obilježja toposa preko uporabe otočnog jezika i najsnažnija obilježja simbola preko stavljanja ljudske egzistencije u fokus. U Krasznahorkaievu romanu *Uvijek za Homerom* otok je „samo" sredstvo, zadnje, ali i jedino moguće odredište ili privremeno mjesto bijega i eskapizma. Karuza i Miloš ne služe se otočnim govorima u pravom smislu riječi, samo nazive morskih i otočnih realija ostavljaju u „dijalektima", tj. u onom obliku u kojem ih upotrebljavaju mornari i otočani. Karuza, bez obzira na tematiku svojih tekstova, gleda na život otočanina istovremeno izvana i iznutra: s mudrom, blagom ironijom i autoironijom. Miloševi su *hapax legomenoni* s jedne strane zbog njegova „stručnog" pristupa moru i otocima apsolutno adekvatni, a s druge strane *hapax legomenone* proširuje i generalizira, općenito se služi njima u svim svojim tekstovima u kojima se lako izgubimo jer se jezični registri stalno mijenjaju. Krasznahorkai je u tom pogledu izuzetak, kod njega su gotovo sva mjesta skloništa, njegovi likovi stalno bježe i/ili se skrivaju od nečeg neodređenog, pa zbog toga on i njegovi likovi na svim mjestima i u bilo

[11] Karuza je temeljem svojih tekstova, bez obzira na njihovu tematiku, urbani pisac koji živi i radi na otoku, stoga na život na otoku gleda istovremeno izvana i imanentno.

[12] U djelima hrvatskih autora često se ističe upotreba posebnih otočnih jezika, ali ne i kod Karuze.

[13] Naravno, tu moramo uzeti u obzir da se radi o suvremenicima, njihova su stvaralaštva otvorena.

koje vrijeme govore na isti način. Do njegova kratkog romana *Uvijek za Homerom*[14] to je sklonište bilo prostor kraćeg ili dužeg boravišta: glavni i u biti jedini lik kratkog romana, bježeći na Mljet, u svakom se poglavlju nalazi negdje drugdje na obali, na moru, na otocima Jadrana da bi na kraju romana nestao na Mljetu u Odisejevoj spilji[15] i da bi u završnom poglavlju čitatelj trebao odgonetnuti značenje samo triju riječi: „nije se predao". Krasznahorkaiev kronotop u drugim je njegovim romanima, unatoč trajnom bijegu, statičan, „smrznut", svuda je isti – slično kao i u prozama S. Novaka: kod obojice se autora dinamika pojavljuje u vezi s unutrašnjim stanjem, s psihologijom likova i služi tome da održava statičnost. Isto je i u romanu V. Desnice *Proljeća Ivana Galeba*, u Kamovljevim djelima, prije svega u *Isušenoj kaljuži,* čak i kod Miloša u romanu *Nabukodonozor*, unatoč tomu što snovi glavnoga lika unose pripovjednu dinamičnost u tekst romana. Krasznahorkai je prvi put napisao priču u kojoj fizička i mentalna dinamičnost i statičnost imaju jednaku ulogu, u kojoj je naglašen bijeg, a još više enigmatičan završetak bijega.

Zajednička svojstva likova s kopna i s otoka najtočnije opisuje S. Novak u nastavku svojega, već spomenutoga eseja:

> [...] otočka je posebnost odredila i dušu otočanina. Njegovu psihologiju čini sličnom introvertiranoj psihologiji pomorca čiju svakidašnjicu ograničavaju brodske razme, ali mu misao i pogled kruže po obzorima. On ima izoštreno unutrašnje samopromatračko oko s kojim se snalazi poniruć̀i u tamni labirint brodske utrobe, ali i uvijek istegnute i uspravljene antene napregnutog interesa za sve daleke signale svjetionika [...] kao za svoj najintimniji pejzaž. (Novak 2010: 29)

Novak je u svojoj „otočkoj kvartologiji" ambivalentan u vezi s ulogom otoka u životu protagonista:[16] u razdoblju od djetinjstva do zrele dobi mora, pa i hoće ostati na otoku, a kao odrasla osoba istovremeno i ne bi ostao. Miloš u jednoj rečenici nudi siže „kvartologije": „Nema tome jako davno, jer priča je ovo o čovjeku od njegova rođenja, djetinjstvu na otoku, odlasku s njega i povratku." Bit je u fabuliranju. Miloševo mišljenje (2010: 167) u

---

[14] *Mindig Homérosznak*: „mindig" – „uvijek". Ali valencija u naslovu i nedovršen oblik sintagme („mindig Homérosznak...") može značiti: „biti Homer/naletjeti na Homera/udariti se u Homera/dati nešto Homeru/izgledati kao Homer/praviti se Homerom/zvati Homerom (jer inače nije Homer)/biti na Homerovu tragu/posvetiti nešto Homeru".

[15] Krasznahorkaieva je knjiga nastala na Korčuli.

[16] *Izgubljeni zavičaj*; *Mirisi, zlato i tamjan*; *Izvanbrodski dnevnik*; *Pristajanje*.

sljedećoj rečenici kreće drugim smjerom: „Čime otok zadužuje čovjeka da mu se s radošću vraća? Bilo koji otok." Rab[17] – odnosno Otok sa simboličnim velikim O – za Novaka je i njegova Malog mjesto na kojemu je proveo djetinjstvo, gdje njeguje Madonu, mjesto iz kojega bježi i kojemu se vraća. Zapravo otok je kod njega prije scena koja podržava njegovo/protagonistovo trenutačno mentalno stanje, koja mu ponekad pomaže, ponekad odmaže. Da otok nije, tj. otoci nisu samo jedno slučajno, sporedno mjesto priča, podrazumijeva se u Miloševim knjigama, npr. u *Kornatskim pričama*, u *Mekim ulicama*, u *Kapetanovom dnevniku* i u *Otoku snova.* Otoci i more živi su organizmi, mjesta gdje je čovjek svjestan svog mjesta. Kod Karuze redoslijed važnosti otoka i mora jasnije je određen: naglašeni su otok (Vis) i svakidašnjica na otoku. U njegovu „površnu" narativu duboko se isprepliću ljudski odnosi i motivi mora. Drukčiji je prioritet kod Novaka koji, čak i onda kada priča o otoku i eventualno o moru, gotovo uvijek tematizira čovjeka – nekonvencionalnog, ambivalentnog, kontroverznog, poremećenog razmišljanja i ponašanja, barem s obzirom na bilo koje druge vrste ponašanja i razmišljanja – na jednom, zapravo na bilo kojem otoku. Naglasak je u sintagmi „bilo koji" budući da je Novakov „bilo koji" jedan određeni otok s velikim O jer negdje se radnja mora odvijati, ali je svejedno o kojem se otoku radi, samo da bude daleko od kopna. U Miloša „bilo koji" odnosi se na svaki otok, na sve otoke.

Nisu samo pojedinci – promatrači ili otočani – individualna bića, nego je to vrlo često (ako ne uvijek) i sam otok, što najbolje i najobjektivnije dokazuju jezici kojima se govori na pojedinačnim otocima. Službeno su to samo dijalekti unatoč tomu što se vrlo često ne mogu u potpunosti sporazumjeti stanovnici dvaju otoka. Pod „u potpunosti" u ovom se slučaju podrazumijeva da su običaji, način života, pogledi na svijet, ponekad čak i svjetonazori, tj. *histoire totale*, kako taj pojam naziva škola *Anala*, drugačiji, odnosno da je „kulturna antropologija" svakog otoka očigledno drugačija.

Otoci su tradicionalno najvažniji čuvari tradicije. Tradicija se nasljeđuje obično preko jezika. Ali ontološki gledano ima i drugi, neverbalni način: pokazivanje kao u Svetog Augustina ili Wittgensteina.[18] Miloš (2010: 167)

---

[17] Zna se iz autorove biografije (djetinjstvo), pa rođeni Hrvati znaju na temelju jezika kojim se Novak služi, prije svega u dijalozima, kad ne piše na književnom jeziku.

[18] Suština je kod obojice ista: „Značajan deo obuke sastojaće se u tome da učitelj pokazuje predmete, da skreće na njih dečju pažnju, i da pri tom izgovara jednu reč; npr. izgovara reč 'ploča' pokazujući predmet takvog oblika" (Vitgenštajn 1980: 41).

u već citiranom tekstu piše: „Odrastajući, djeca su učila čemu odrasli pridaju najveću pažnju" – to se dogodilo na početku Novakova *Izgubljenog zavičaja*. Ali samo zbog kontrasta, u kasnijim djelima – *Mirisi, zlato i tamjan*,[19] *Izvanbrodski dnevnik* i *Pristajanje* – tu ulogu preuzima Novakov karakterističan jezik. Ali kad je jezik postao glavni posrednik, više se nije radilo o tradiciji već o egzistenciji, o bitku, o „borbi za opstanak".[20] Karuzin je jezik u *Vodiču po otoku*[21] identičan onome u bilo kojim njegovim „neotočnim" tekstovima. Karuzin je svijet – kao Milošev i Krasznahorkaiev – jezično homogen. Milošev je jezik (usp. Miloš 2024) u svojoj konzekventnoj heterogenosti, odnosno u svojim neprestano mijenjajućim registrima homogen: poznato je da on ima posebno mišljenje o jeziku kojem je jezična relativnost najbliža: gramatika ne propisuje način na koji će se nešto reći, nego oblikuje i sadržaj napisanoga, te se može pretpostaviti da će uspostavljanje drukčije gramatike otvoriti mogućnost ispisivanja još nepoznatih sadržaja. I Krasznahorkai (2012: 10) ima svojevrsno mišljenje o jeziku: „[...] jezik više ne može pružiti formu sadržajima koji nisu registrirani ili koje se ne može registrirati, jer je jezik već obišao sve moguće domene i stigao natrag tamo odakle je krenuo, ali u do krajnosti pokvarenom obliku." Dakle ostaje mu blaga ironija, tj. „praviti se"[22] – a njegova je ironija „mora-ironija" skoro suprotno Novaku koji je *ab ovo* ironičan, ali prije svega razočarano ciničan, kao i u svojim brojnim drugim tekstovima. Odbacuje i gorko odozgo ismijava sve, čak i tradicionalne vrijednosti,[23] unatoč tomu što u svojoj „kvartologiji" vrlo često upotrebljava domaći, otočki jezik kao i Šegedin u svojim tekstovima s tematikom otoka. Novakov je neotočki jezik diseminiran, raspršen prema mentalnim ustrojstvima njegovih likova. Karuzino jezično ponašanje, pa tako i sadržaj njegovih tekstova, s jedne je strane obuzeto većinom pravim

---

[19] U mađarskom je prijevodu „Zlato, tamjan, smirna" (*Arany, tömjén, mirha*, preveo Vujicsics D. Sztoján) pojačano pozivanje na Bibliju, i gubi se dvojna referenca „mirisa": mirisno ulje (smirna) i dvije krajnje „mirisne" točke vezane uz vrijeme radnje romana (18 dana) – između dvaju Madoninih pražnjenja crijeva. Izbor naslova na mađarskom nije najbolji i zbog toga jer je mađarski pisac Géza Gárdonyi već imao knjigu božićnih priča pod istim naslovom.

[20] Vrijedilo bi usporediti Novakov *Izvanbrodski dnevnik* i Milošev *Kapetanov dnevnik.*

[21] U mađarskom prijevodu Karuza ima samo jednu knjigu: *Vodič po otoku* (*Szigetlakók* – „Otočani"). Na temelju te zbirke novela Mađari dobivaju „monokromnu" sliku, ništa ne znaju o Karuzinim drugim i kvantitativno većim djelima.

[22] Originalno značenje riječi *εἰρωνεία* („eironeia"): „hinjeno ignoriranje".

[23] Ako su ironija i cinizam povezani, ironija može anulirati cinizam – ako se radi o ironiji („eironeia"), radi se o tome da se netko pravi. U ovom slučaju moguće je da se Novak samo pravi pomoću ironije da je ciničan.

djetinjastim čuđenjem: „u nekoj stvarnijoj stvarnosti ne bi moglo doprijeti do mene" (Karuza 2007: 75), ponekad se čini da ni samoga sebe ne razumije; s druge je strane mudar pisac: „što smo nagomilali u svojim životima jedino je sjećanje na djetinjstvo ono od čega ne odstupamo, sve drugo nesigurno je more iz kojeg ponekad izranjamo da udahnemo i vidimo, znamo da griješimo kad ostajemo i kad odlazimo" (240). Zna kako se stvari uistinu razvijaju u stvarnosti, inače ne bi mogao ironizirati, izvrnuti stvari, pokazati i naličje svega. Novak i njegovi likovi na sasvim drukčiji način – involvirano boreći se u prve tri knjige „kvartologije" sa svijetom i sa samim sobom – u *Pristajanju* su također stigli do svojevrsne mudrosti, kako se i višeznačan naslov poziva na to – pristaju na stvari oko sebe.[24]

Četiri autora, jedna tema – za sve osim Krasznahorkaia – zavičajna tema.[25] Baveći se temom jezika, Gadamer (2018) u svom ogledu *Zavičaj i jezik* postavlja pitanje:

> Ali što je za nas zavičaj, do mjesto iskonske prisnosti? Što je on, što bi on bio bez jezika? Onome iskonskom zavičaju pripada prije svega jezik. To i sami znamo iz ovlašnog iskustva putovanja. Kad se vratimo kući iz inozemstva u kojem se govori strani jezik, iznenadni ponovni susret s vlastitim materinskim jezikom doslovno je poput nekog zaprepaštenja... Zavičaj je prije svega jezik-zavičaj, a život je ulazak u jedan jezik.

Ili kako Paljetak (2003: 45) piše u svojoj zbirci pjesama *Koljenski otoci:* „Valovi, svakog jutra, otoku daju nova / imena, samo nitko ne zna, zato ljudi / govore isti jezik i dalje..." S drugim – i zahvaljujući Hemingwayu – vrlo, čak i previše poznatim riječima Johna Donnea: „Nijedan čovjek nije otok, / sasvim sam za sebe; / svaki je čovjek dio kontinenta, / dio Zemlje; / ako more odnese grudu zemlje / – Europe je manje, / kao da je odnijelo kakav rt, / posjed tvoga prijatelja / ili tvoj vlastiti; / smrt svakoga čovjeka smanjuje mene, / jer sam obuhvaćen u Čovječanstvu. / I zato nikada ne pitaj kome zvono zvoni: / Tebi zvoni."

Ako je more, onda su tu najčešće pučina, beskrajnost, sloboda, avantura pa i usamljenost, borba s prirodom, opasnost. Jadran konsenzualno ima i dodatna obilježja uz navedene: na Jadranu je uvijek prisutna antropomorfna

---

[24] I još: prihvaćati, pridruživati, biti u skladu, prilaziti obali brodom (*Pristajanje*).

[25] U romanu ne pričaju, roman priča o bijegu, a u biti otoci i more služe tomu da s jedne strane taj bijeg progoniteljima bude sve teže pratiti, a s druge strane da protagonist nađe sigurnije – makar čak i vječno – sklonište.

dimenzija udaljene bliskosti: otoci s otočanima i s njihovim zajedničko-posebnim govorima pomoću kojih mogu stvarati svoje zajedničke, ali ipak posebne svjetove. Točno to se može iščitati iz djela Novaka, Karuze, Miloša, točno to rade iznutra, svaki na svoj način, a sad se njima pridružuje s vanjskom perspektivom i mađarski Krasznahorkai ne odrekavši se svoje glavne tematike, ali se malo odmaknuvši od toga jer je stupio na strani, nezavičajni teritorij koji je jači od njega.

## LITERATURA


Braudel, Ferdinand. 1972. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. Volume I.* Oakland: University of California Press. Translated by Siân Reynolds.

Donne, John. 2024. Kome zvono zvoni [nepoznati prevoditelj/ica]. *Kocka vedrine*. https://kockavedrine.com/john-donne-kome-zvono-zvoni/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=john-donne-kome-zvono-zvoni (pristupljeno 6. lipnja 2024).

Gadamer, Hans-Georg. 2018. „Zavičaj kao jezik? (Ulomak iz Hans-Georg Gadamer, *Zavičaj kao jezik*)" [prev. Damir Barbarić]. *Nagovor na filosofiju*. https://protreptikos.wordpress.com/2018/01/17/zavicaj-kao-jezik-ulomak-iz-hans-georg-gadamer-zavicaj-kao-jezik/ (pristupljeno 6. lipnja 2024).

HE 2013–2024: *Hrvatska enciklopedija*, *mrežno izdanje* [gl. ur. Bruno Kragić]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža https://enciklopedija.hr/clanak/45874 (pristupljeno 6. lipnja. 2024).

Ivetić, Egidio 2022. *Povijest Jadrana. More i njegova civilizacija.* Zagreb: Srednja Europa.

Karuza, Senko. 2007. *Teško mi je reći.* Zagreb: Profil.

Krasznahorkai, László. 2012. *Posljedni vuk* [prevela Viktorija Šantić]. Zagreb: Multimedijalni institut.

Matvejević, Predrag. 2007. *Mediteranski brevijar.* Zagreb: VBZ.

Michelet, Jules. 1861. *The Sea.* New York: Rudd & Carleton.

Mollat du Jourdin, Michel. 2013. *Európa és a tenger.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. Prevela Rácz Judit.

Miloš, Damir. 2010. Priča s Drvenika Velog. *Jadranski arhipelag priča priče* [ur. Mirjana Tepšić]. Zagreb: Algoritam. 167–169.

Miloš, Damir. 2024. DAMIR MILOŠ. *Festival europske kratke priče*. https://europeanshortstory.org/damir-milos/ (pristupljeno 6. lipnja 2024).

Novak, Slobodan. 2010. Introspektivno zrcalo. *Jadranski arhipelag priča priče* [ur. Mirjana Tepšić]. Zagreb: Algoritam. 27–29.

Paljetak, Luko. 2003. *Koljenski otoci.* Zagreb, Matica hrvatska.

Vitgenštajn, Ludvig [Wittgenstein, Ludwig]. 1980. *Filozofska istraživanja* [prevela Ksenija Maricki Ađanski]. Beograd: Nolit.

## SAŽETAK

Općenita, klasična, nedeiktična značenja riječi „otok” koncentrirano dolaze do izražaja u poimanju otoka kao simbola. Prema dugoj tradiciji osnovna je karakteristika (simbola) otoka, kao gotovo svih simbola, njegova ambivalentnost. U svjetskoj umjetnosti/književnosti otok je nakon antike postao i topos, pa je prisutan i u likovnoj umjetnosti, čak i glazbi. U mađarskoj književnosti, većinom zbog geografskog položaja države, vrlo se rijetko sreću djela s tematikom mora, još manje s tematikom otoka. Hrvatski autori imaju posebno mjesto u „morsko-otočnoj taksonomiji”: u vezi s morem gotovo uvijek tematiziraju razne aspekte otoka i/ili život na otocima, odnosno individuu i otok. U ovom tekstu autor pokušava na temelju djela četiriju autora (S. Novak, D. Miloš, S. Karuza i L. Krasznahorkai) istražiti razlog zašto i kako hrvatski autori tematiziraju otok, kakvu ulogu ima korištenje i nekorištenje otočnih jezika, odnosno zašto i na kakav se način djelima prethodno navedenih triju hrvatskih autora „pridružuje” Krasznahorkaiev kratki roman.


Ključne riječi: poimanje otoka; Slobodan Novak; Damir Miloš; Senko Karuza; László Krasznahorkai; jezik

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

*Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.*